

روش پژوهشی در دانش حقوق

دکتر بیژن عباسی

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

سرسنانه	: عباسی لاهیجی، بیژن، ۱۳۵۴-
عنوان و نام پدیدآور	: روش پژوهش در دانش حقوق / بیژن عباسی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۶ ص.
شابک	: 978-600-114-317-5
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: حقوق -- تحقیق -- روش‌شناسی
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ع/ک ۸۵
رده‌بندی دی‌ویی	: ۳۴۰/۰۷۲
رده‌کتابشناسی ملی	: ۳۵۸۷۸۳۴

انستیتوت خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتاب‌های، حقوقی و علوم سیاسی

تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - پانزدهم تیر از خیابان لبافی‌نژاد

کوچه مینا - پلاک ۱۲

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۴۴۰۱۱۴

پست الکترونیک: andy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.khorsandypub.com

روش پژوهش در دانش حقوق

دکتر بیژن عباسی

چاپ اول - ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۰۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978- 600 -114-317-5

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۳۱۷-۵

مقدمه	۱۲
-------	----

فصل نخست - کلیات تحقیق

مبحث نخست - تعریف، هدف و فواید تحقیق و ویژگی‌های محقق	۱۹
گفتار نخست - تعریف، هدف و فواید تحقیق	۱۹
گفتار دوم - ویژگی‌های محقق	۲۲
مبحث دوم - اثرات تحقیقات علمی	۲۳

فصل دوم - مسیر و محورهای تحقیق

مبحث نخست - انتخاب موضوع و عنوان	۳۰
مبحث دوم - بیان مساله	۳۳
مبحث سوم - اهمیت، ضرورت و هدف تحقیق	۳۵
مبحث چهارم - پیشینه و ادبیات تحقیق	۳۸
مبحث پنجم - پرسش‌های تحقیق	۴۰
گفتار نخست - پرسش اصلی	۴۱
گفتار دوم - پرسش‌های فرعی	۴۲
مبحث ششم - شناسایی متغیرهای تحقیق	۴۳
مبحث هفتم - فرضیه‌های تحقیق	۴۴
مبحث هشتم - نوع تحقیق	۴۹
گفتار نخست - تحقیق کاربردی	۴۹
گفتار دوم - تحقیق بنیادین	۵۰

۵۲	گفتار سوم- تحقیق توسعه‌ای
۵۳	مبحث نهم- روش تحقیق
۵۳	گفتار نخست -- تحقیق اکتشافی
۵۳	گفتار دوم- تحقیق توصیفی
۵۴	گفتار سوم- تحقیق تحلیلی
۵۵	گفتار چهارم- تحقیق تاریخی
۵۵	گفتار پنجم- تحقیق تجربی
۵۵	مبحث دهم- جامعه‌ی آماری و نمونه‌گیری
۵۶	مبحث یازدهم- روش‌ها، ابزارها و نحوه‌ی گردآوری و ثبت داده‌ها و اطلاعات
۵۷	گفتار نخست- روش‌ها، ابزارها و نحوه‌ی گردآوری داده‌ها و اطلاعات
۵۷	الف- روش کتابخانه‌ای
۶۰	ب- روش میدانی
۶۱	۱- مشاهده
۶۳	۲- مصاحبه
۶۳	۳- پرسش‌نامه
۶۴	۱) اصول و روش‌های انجام مصاحبه و تنظیم پرسش‌نامه
۶۷	۲) مقایسه‌ی روش‌های پرسش‌نامه و مصاحبه
۶۸	۴- سخنرانی
۶۸	۵- بررسی اسناد و مدارک یا تحلیل محتوا
۷۰	گفتار دوم- نحوه‌ی گردآوری و ثبت اطلاعات و مطالب
۷۰	الف- فیش تحقیق
۷۱	ب- جدول و کاربرگ
۷۱	مبحث دوازدهم- هزینه‌های تحقیق

۷۲	 مب‌حث سیزدهم- موانع و مشکلات تحقیق
۷۳	 مب‌حث چهاردهم- سازماندهی تحقیق
۷۴	 مب‌حث پانزدهم- مراحل و زمان بندی انجام تحقیق

فصل سوم- نگارش تحقیق و اجزای آن

۸۰	 مب‌حث نخست- ترتیب صفحات پایان نامه و رساله
۸۱	 مب‌حث دوم- حجم و شمار صفحات تحقیق و اجزای مختلف آن
۸۱	 مب‌حث سوم- اجزای مختلف متن
۸۲	 مب‌حث چهارم- واژه‌های کلیدی و تعریف مفاهیم
۸۳	 مب‌حث پنجم- فصل‌بندی تحقیق و نظام فهرست مطالب اجمالی و تفصیلی
۸۳	 گفتار نخست- روش فصل بندی تحقیق
۸۶	 گفتار دوم- نکات مربوط به عنوان‌های مطالب و تغییرات
۸۸	 گفتار سوم- فهرست مطالب اجمالی و تفصیلی
۸۹	 مب‌حث ششم- فهرست کوتاه نوشته‌ها یا اختصارات
۹۱	 مب‌حث هفتم- مقدمه
۹۳	 مب‌حث هشتم- نگارش متن تحقیق
۹۳	 گفتار نخست- نحوه‌ی نگارش متن تحقیق
۹۸	 گفتار دوم- شیوه‌ی نگارش تحقیق‌های تطبیقی
۹۹	 گفتار سوم- اصول و قواعد شکلی و ماهوی نگارش متن تحقیق
۱۰۱	 گفتار چهارم- قواعد نگارش و ویرایش یا نشانه گذاری
۱۰۵	 مب‌حث نهم- نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۱۰۷	 مب‌حث دهم- نحوه‌ی استفاده از منابع تحقیق و ارجاع به آنها
۱۰۹	 گفتار نخست- کتاب

- گفتار دوم- جزوه‌ی درسی ۱۱۱
- گفتار سوم- پایان نامه و رساله ۱۱۱
- گفتار چهارم- مقاله ۱۱۱
- گفتار پنجم- اسناد و گزارش‌ها ۱۱۳
- گفتار ششم- منابع اینترنتی ۱۱۳
- حث یازدهم- تنظیم فهرست منابع ۱۱۵
- حث یازدهم- پیوست‌های پایان نامه یا کتاب ۱۱۶

فصل چهارم- شیوه‌ی نگارش مقاله، نقد رای، پایان نامه، رساله و شرح حال تحصیلی

حرفه‌ای و پژوهشی

- مبحث نخست- شیوه‌ی نگارش ۱۱۹
- مبحث دوم- شیوه‌ی نقد و بررسی (رایه‌ی قضایی) ۱۲۱
- گفتار نخست- مقدمه‌ی نقد رای ۱۲۳
- گفتار دوم- متن تجزیه و تحلیل رای ۱۲۵
- گفتار سوم- نتیجه‌گیری ۱۲۶
- مبحث سوم- فرآیند نوشتن پایان‌نامه و رساله، دفاع از آنها، آسیب‌شناسی ۱۲۶
- گفتار نخست- فرآیند نوشتن پایان نامه و رساله و دفاع از آنها ۱۲۶
- گفتار دوم- آسیب‌شناسی نگارش پایان نامه‌ها و رساله‌ها ۱۳۱
- مبحث چهارم- شیوه‌ی نگارش شرح حال تحصیلی، حرفه‌ای و پژوهشی ۱۳۲

پیوست‌ها

- نمونه‌ی نقد رای ۱۳۷
- مقدمه ۱۴۱

- الف- سازمان‌های اداری و اختیار آنها در گرفتن هر گونه وجه، مال یا عوارض از مردم..... ۱۴۲
- ۱- انواع دستگاه‌های اجرایی..... ۱۴۳
- (۱) وزارتخانه..... ۱۴۳
- (۲) موسسه‌ی دولتی..... ۱۴۴
- (۳) موسسه یا نهاد عمومی غیردولتی..... ۱۴۴
- (۴) شرکت دولتی..... ۱۴۴
- ب- ماه، حقوقی شوراهای محلی و اختیار آنها در وضع عوارض..... ۱۴۵
- نتیجه‌گیری..... ۱۴۹
- نمونه‌ی صفحه‌ی نام، تحقیق، درسی دانشگاهی (دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا)..... ۱۵۰
- نمونه‌ی صفحه‌ی عنوان، پایان نامه و رساله (دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا)..... ۱۵۱
- نمونه‌ی طرح نامه‌ی پایان نامه و رساله در دستگاه تهران..... ۱۵۲
- نمونه‌ی کاربرگ پیشنهاد طرح پژوهش در دستگاه تهران..... ۱۵۸
- فهرست منابع..... ۱۷۱
- الف- فارسی..... ۱۷۱
- ب- خارجی..... ۱۷۲

مقدمه

جامعه دارای مشکلات و معضلات فراوانی است که باید برای رفع آنها راه حل پیدا کرد، ولی چگونگی و با چه روشی؟ رسالت علم حقوق و حقوقدانان، حل مسایل حقوقی جامعه، تبیین و تفسیر راد قاضی و پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات است.

برای حل مسایل و مشکلات حقوقی باید تحقیق کرد. دانشجویان حقوق و حقوقدانان غالباً اطلاعات اندکی درباره روش تحقیق در دانش حقوق دارند و در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد این رشته در دوره‌های کار تحقیقی (۱) و سمینار، آموزش جدی برای پژوهش نمی‌بینند یا این که آموزش‌های مربوط به در حد نظری یاد گرفته و در عمل، آن را به کار نمی‌بندند. همچنین گاه از اقدام به تحقیق علمی و پژوهشی، به دلیل نداشتن تجربه یا عدم آشنایی با یک زبان بیگانه، ترس و دلهره دارند. ازسوی دیگر، باسفاهه بعضا دیده شده است که اشخاص یا موسسه‌هایی برای نوشتن تحقیق‌های درسی دانش‌آموزان، پایان نامه و رساله برای دانشجویان، به طور غیرقانونی و علنی، تبلیغ و اقدام می‌نمایند.

دولت نیز برای وضع و اجرای قواعد حقوقی مناسب و کارآمد، نیاز به پژوهش‌های کارشناسی دارد. در کشور ما برای حل مسایل، یا قواعد حقوقی پیش‌بینی نشده است یا قواعد در نظر گرفته شده از کارآیی لازم برخوردار نیست، یا این که قواعد پیش‌بینی شده در قوانین و مقررات جز برای مجریان برای دیگران از جمله مردم، حقوقدانان و قضات تبیین نشده است.

رسالت حقوقدانان و دکترین این است که در این موارد، مبادرت به تحقیق و پژوهش علمی کرده و پس از مطالعه و بررسی تطبیقی، مبادرت به ارائه‌ی راه حل‌های حقوقی نمایند، اصلاح قوانین و مقررات ناکارآمد موجود را پیشنهاد دهند یا این که به تبیین و تفسیر ابعاد گوناگون قواعد حقوقی موجود برای حقوقدانان، قضات و دانشجویان بپردازند.

برای انجام تحقیق باید فرایند و مراحل را طی نمود. ابتدا باید برای تحقیق که جهت حل مسأله‌ای است، موضوع عنوانی پیدا کرد. در تحقیق باید مسأله، چیستی، چگونگی و چرایی آن، ابعاد و پیامدها، شدت مسأله و آثار و پیامدهای آن را تشریح کرد. باید ببینیم قبلاً برای حل این مسأله تحقیق علمی صورت گرفته است یا نه؟ اگر تحقیقی انجام شده باشد برای حل مسأله از اطلاعات و نتایج آن تحقیق استفاده می‌کنیم، ولی ممکن است تحقیق یادشده به لحاظ جغرافیایی متعلق به محل یا کشور دیگری باشد، یا تحقیق متعلق به جامعه‌ی ما ولی در گذشته‌ی دور انجام شده و برای ابعاد جدید مسأله، راه حلی ارائه نداده باشد یا این که آن تحقیق به همه‌ی ابعاد و زوایای مسأله پرداخته باشد.

در این صورت، برای حل مسأله و معضل، چاره‌ای جز انجام تحقیق جدید برای رسیدن به راه حل نوین و کارآمد نداریم. پس از این که مسأله را شناختیم برای شناسایی ابعاد مختلف آن باید پرسش‌های متعددی را مطرح کرد، مفاهیم، پدیده‌ها و متغیرهای درون مسأله و روابط موجود میان آنها را شناخت. پیش از گردآوری اطلاعات، دسته بندی و تجزیه و تحلیل آنها می‌توان با توجه به آگاهی‌ها و تجربه‌ی قبلی، پاسخی حدسی یا احتمالی به صورت فرضیه به آن پرسش‌ها داد.

در علم حقوق، تحقیق به لحاظ نوع می‌تواند جنبه‌ی بنیادین یا کاربردی داشته باشد. تحقیقات بنیادین، جنبه‌ی نظری داشته و به مسایل کلان جامعه و فلسفه‌ی تصویب قوانین و مقررات می‌پردازد، در حالی که هدف از تحقیق کاربردی، ارائه‌ی راه حل فوری برای مسایل و نیازهای وجود جامعه است. به لحاظ روش نیز در این علم، غالب پژوهش‌ها به صورت توصیفی-تحلیلی صورت می‌گیرد. روش‌ها و ابزارهای گردآوری اطلاعات تحقیق می‌تواند به صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به تحقیقات علمی گذشته و حال از قبیل کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان نامه‌ها و... صورت گیرد یا این که به شیوه‌ی میدانی باشد که در این صورت، باید به محیط مورد مطالعه رفت و از فعالیت‌ها و رفتارهای جامعه مورد مطالعه، اطلاعاتی به دست آورد. پس از گردآوری داده‌ها و اطلاعات باید به دسته‌بندی، تحلیل و جمع‌بندی آنها پرداخت.

همچنین برای انجام تحقیق باید برنامه‌ریزی و زمانبندی کنیم. زمانی را برای شناسایی اطلاعات یا منابع تحقیق اختصاص داده و پس از مطالعه و بررسی اجمالی آنها اقدام به تقسیم‌بندی مطالب یا سازماندهی تحقیق در قالب محورها، بخش‌ها، فصل‌ها و مبحث‌های تحقیق نماییم. سپس حسب مورد به مطالعه‌ی عمیق منابع یا گردآوری اطلاعات از راه‌های میدانی تحقیق پرداخته و آنگاه به دسته‌بندی، تجزیه و تحلیل اطلاعات، نوشتن و در نهایت، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از تحقیق می‌پردازیم. چنانچه در جریان تحقیق با مشکلات و محدودیت‌هایی روبرو شده که بر کم و کیف تحقیق تاثیر گذاشته باشد لازم است در مقدمه‌ی تحقیق به اطلاع خوانندگان برسانیم.

تحقیق علمی دارای اجزای مختلفی شامل صفحه‌ی معرفی تحقیق (عنوان، مشخصات و مرتبه‌ی علمی نویسنده و...)، چکیده و واژگان کلیدی تحقیق، فهرست مطالب، مقدمه، متن اصلی، نتیجه‌گیری و پیشنهادها و پیوست‌های تحقیق است.

مطالب این کتاب در چهار فصل کلیات تحقیق (فصل نخست)، مسیر و محورهای تحقیق (فصل دوم)، نگارش تحقیق (فصل سوم) و شیوه‌ی نگارش مقاله، نقد رای، پایان نامه، رساله و شرح حال تحصیلی و پژوهشی (فصل چهارم) تقسیم بندی شده است.

هدف از نوشتن این کتاب، آموزش چگونگی انجام و نوشتن تحقیق و پژوهش در زمینه‌های گوناگون حقوقی به دانش‌جویان و تازه‌مندان از جمله دادرسان، وکیلان دادگستری، سردفتران، مشاوران و کارشناسان حقوقی است. این کتاب حاصل چند سال تحقیق و تدریس درس کار تحقیقی (۱) در مقطع کارشناسی رشته حقوق و در مقطع کارشناسی ارشد این رشته در دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تجربه‌ی نگارش چند کتاب و مقاله، داوری و ارزیابی کتاب‌ها، مقالات و طرح‌های پژوهشی و راهنمایی مشاوره و داوری پایان نامه‌ها و رساله‌ها متعددی می‌باشد و می‌تواند به عنوان منبع درسی دروس پایه‌ای مربوط به رشته‌ی حقوق باشد. بی شک این کتاب دارای ایرادات و نقایصی است و نویسنده از فضل استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌کند که دیدگاه‌ها و نقدهای خود را به اینجانب یادآور شوند.

دکتر بیژن عباسی (لاهیجی)

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

شهریور ۱۳۹۳